

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ

У статті здійснено ретроспективний науково-теоретичний аналіз виховних, примусових, організаційних та соціальних заходів запобігання злочинності неповнолітніх у контексті діяльності соціальних інститутів профілактики. Автор підсумовуючи, зазначає, що сучасна стратегія запобігання злочинам неповнолітніх має формуватись з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення родини та морального здоров'я дитини.

Ключові слова: заходи запобігання, шефство, ідейно-політичне виховання, соціальні інститути профілактики.

Науково-теоретичний аналіз сучасних проблем запобігання та протидії злочинності неповнолітніх передбачає вивчення історичного досвіду та запозичення найбільш прийнятних та ефективних методів і заходів запобіжної діяльності.

Виявлення закономірностей впливу профілактичних, запобіжних заходів на процес зменшення темпів зростання показників злочинності неповнолітніх та стабілізації ситуації у контексті історичного досвіду суттєво впливає на подальше підвищення ефективності запобіжної діяльності у сучасних умовах. Історичний досвід дієвості заходів запобігання та протидії злочинності та правопорушенням неповнолітніх допомагає у процесі прогнозування подальшого розвитку мір профілактики та кримінально-правового впливу на соціально-неприйнятну активність частини неповнолітніх. Поряд з цим такий досвід сприяє своєчасному прийняттю рішень із нагальних проблем, спрямованих на усунення недоліків.

Переважним чином, проблематика боротьби (за радянських часів вживався термін «боротьба», натомість у сучасний період йому на зміну прийшов термін запобігання) зі злочинністю та іншими правопорушеннями неповнолітніх як складова частина боротьби зі злочинністю у суспільстві значною мірою розкривається крізь призму програмних вказівок Комуністичної партії.

Науковці, у межах характеристики проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх, зосереджували увагу на аналізі правового положення соціальних інститутів, давали рекомендації щодо вдосконалення їх діяльності. Окремо у науковій літературі розкриваються форми та методи запобіжної роботи, а також шляхи покращення виховно-профілактичної діяльності громадських вихователів із підлітками-правопорушниками.

При цьому авторами відмічається певна неузгодженість дій правоохоронних органів і громадських формувань із запобігання правопорушенням неповнолітніх [1- 6].

У науковій літературі радянського періоду приділялась значна увага проблемам повного викорінення злочинності, у тому числі й злочинності неповнолітніх, проблемам ранньої профілактики злочинів неповнолітніх, питанням соціально-психологічних витоків злочинної поведінки підлітків, правовому вихованню підростаючого покоління у дусі неухильного дотримання соціалістичної моралі та закону, поваги до правил суспільного життя. Серед цих робіт слід виділити праці Ю.М. Антоняна, М.М. Бабаєва, М.І. Ветрова, В.В. Голіни, А.І. Долгової, А.А. Закалюка, О.М. Костенка, В.С. Ковальського, В.М. Кудрявцева, М.С. Крутера, О.М. Литвака, П.П. Михайленка, Г.М. Мінковського, В.П. Ємельянова, О.Б. Сахарова, А.П. Тузова.

Аналіз інституту запобігання злочинності неповнолітніх у статті побудовано у напрямку дослідження заходів запобігання залежно від їх змісту та характеру у радянський період.

Запобіжна діяльність становить сукупність нормативно-правових стандартів, які забезпечують реалізацію механізмів регулювання політики запобігання злочинності неповнолітніх у межах загальнодержавної політики охорони дитинства та профілактики злочинності.

Характерною особливістю радянського періоду боротьби зі злочинністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх стало перенесення акценту на виховно-профілактичні заходи, зосередження уваги на ідейно-політичному, моральному, трудовому вихованні молодого покоління та залученні до цієї справи широкого кола молодіжної й дорослої громадськості.

Аналіз нормативно-правових актів радянського періоду, спрямованих на захист інтересів дитини, виховання, виправлення та застосування заходів впливу соціального та кримінально-правового характеру, і на боротьбу зі злочинністю: Положення про комісії з влаштування дітей та підлітків, що залишились без батьків, при обласних, міських та районних Радах депутатів трудящих (24.03.58 р.), Постановлення Президиума ВЦСПС «О дальнейшем развитии и улучшении семейного отдыха в здравницах и туристических учреждениях профсоюзов» (28.03.75 г.), Постановлення ЦК КПСС и Постановлення Совета Министров СССР «О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учеников общеобразовательных школ и подготовки их к труду» (1977 р.), Постановлення Совета Министров СССР «О дальнейшем совершенствовании процесса обучения и воспитания учеников системы профессионально-технического образования» (30.08.77 г.), Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приемников-распределителей для несовершеннолетних и специальные учебно-воспитательные учреждения по предупреждению беспризорности и правонарушений несовершеннолетних» (15.02.77 г.), Положення об общественных воспитателях несовершеннолетних (26.08.67 г.), Постанова ЦК КПРС «Про покращення роботи по охороні правопорядку та посилення боротьби із правопорушеннями» (1979 р.), Постанови Пленуму ВС СРСР «Про покращення діяльності по боротьбі зі злочинністю» (1966 р. № 7), «Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх та про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» (1976 р.), «Про практику застосування судами законодавства спрямованого на посилення боротьби з пияцтвом та алкоголізмом» (1985 р. № 15), свідчить про зосередження уваги не тільки на боротьбі з правопорушеннями та злочинами неповнолітніх, а й на соціальних заходах держави, спрямованих на створення умов для прийнятної соціалізації дитини у радянському суспільстві.

У науковій літературі злочинність неповнолітніх характеризується наступним чином. Основний масив злочинів вчиняється у великих містах. У структурі злочинності неповнолітніх найбільш розповсюдженими є крадіжки та хуліганство, які переважно вчиняються групами поблизу місця проживання, навчання або роботи підлітка. Вікова група кримінально активної молоді становить 15 років. Інтереси та потреби

більшості неповнолітніх обмежені та примітивні, як і їх дозвілля [7, с. 4].

При характеристиці діяльності по запобіганню злочинним проявам у поведінці неповнолітніх увагу зосереджено на тому, що це масштабні соціальні заходи спрямовані на підвищення матеріального добробуту трудящих, їх свідомості й культури, на укріплення сім'ї, школи, покращення дозвілля неповнолітніх. При цьому зазначається, що боротьба з правопорушеннями та злочинами неповнолітніх це не тільки проблема правоохоронних органів, а й справа державних та громадських організацій, які повинні орієнтуватись не на кількість яскравих, гучних заходів, а на кінцевий позитивний результат.

У науковій статті, більш детально зупинимось на заходах запобіганню злочинності неповнолітніх залежно від їх змісту та характеру, а саме: на виховних, примусових, організаційних, соціальних заходах допомоги.

Виховні заходи спрямовувались на перебування моральної свідомості підлітка, його потреб, орієнтацій, поглядів. Численні форми виховної роботи отримали нормативне закріплення. Так, у постанові ЦК КПРС «Про покращення роботи по охороні правопорядку та посилення боротьби із правопорушеннями» (1979 р.) запропоновано державним, профспілковим, комсомольським і спортивним організаціям, установам культури, органам просвіти, творчим союзам, правоохоронним органам розробити додаткові заходи з покращення виховної роботи і попередження правопорушень серед неповнолітніх [8]. Частіше за все виховні заходи реалізовувались у формі бесід, повсякденного спілкування, залучення до літератури, мистецтва та спорту. Так за даними Державного архіву у Дніпропетровській області (ДАДО) бесіди проводились щонеділі (відділами міліції та комісіями у справах неповнолітніх) за відповідними розділами радянського законодавства із розглядом конкретних правопорушень та можливих кримінально-правових наслідках. На батьків підлітків, які порушують громадський порядок, що не з'явилися на бесіду комісією у справах неповнолітніх накладався штраф до 20 карб. Крім того, комісіями у справах неповнолітніх, райвідділами міліції 2 рази на місяць разом із народними дружинами та комсомольськими оперативними загонами проводились рейди по виявленню та протидії дитячій безпритульності, формуванню підлітків у злочинні групи. Ці рейди проводились у парках, на вулицях, кафе, ресторанах, горищах та підвалах будинків [9, с. 173].

Запобіжна діяльність громадських інспекцій у справах неповнолітніх містила загальні заходи (проведення комплексу засобів, що спрямовані на створення умов, які виключають бездоглядність, сприяння сім'ї та школі, організація дозвілля дітей, залучення їх до художньої самодіяльності занять спорту тощо) та заходи індивідуального характеру, що засновані на шефській роботі. Шефи призначались підліткам-правопорушникам. Шефи повинні мати авторитет не тільки за місцем роботи, у громадській організації а й можливості вплинути на свідомість підлітка. З метою покращення шефської роботи із правопорушниками партійні осередки надавали основне доручення кандидатам у члени КПРС здійснювати індивідуальну роботу із підлітками-правопорушниками, результати якої мали вагомое значення при прийомі у члени КПРС [10, с. 398].

Ураховуючи престижність спорту в очах молоді, набула широкого розповсюдження ідея призначення шефами осіб, які досягли певних успіхів у спорті. За місцем роботи формою протидії злочинності була діяльність рад профілактики на підприємствах, будівництві, колгоспах та сільгоспах. Вони проводили індивідуальну виховну роботу з «важкими» підлітками, допомагали адміністрації, профспілковим комітетам, комсомольським організаціям створювати обстановку нетерпимості до антисуспільної активності неповнолітніх. На підприємствах також, широкого розповсюдження набула така форма запобігання як наставництво. У країні налічувалось близько 80 тис. наставників. Комсомол також здійснював цілеспрямовану діяльність із запобігання злочинності неповнолітніх. Понад 3 млн. комсомольців є дружинниками, близько 700 тис. комсомольців та молодих комуністів об'єднувались у оперативні комсомольські загони дружинників та вели боротьбу з правопорушеннями серед неповнолітніх [7, с. 39]. За ініціативою комсомольців також створювались загони «Юних друзів міліції» та «Юних дзержинців».

Примусові заходи (дисциплінарні, адміністративні, кримінально-правові) переважно застосовувались правоохоронними органами. Але велике попереджувальне значення мали спільні заходи правоохоронних структур та комісії у справах неповнолітніх при виконкомі місцевих Рад народних депутатів, яка вирішувала питання про направлення неповнолітнього правопорушника до спеціальної виховної установи.

Організаційні заходи спрямовувались на покращення роботи по виявленню та постановці на облік неблагополучних сімей та підлітків, що

вчиняють асоціальні, антисуспільні діяння; на планування роботи з групою девіантних підлітків; на координацію діяльності різних суб'єктів запобігання. Прикладом комплексного, скоординованого підходу до профілактичної роботи може слугувати всесоюзна операція «Турбота», яка проводилась ЦК ВЛКСМ, МВС СРСР, Міністерством просвіти, Державним комітетом професійно-технічної освіти СРСР і спрямовувалась не тільки на виявлення девіантних підлітків, батьків та осіб, що їх замінюють, які негативно впливають на власних дітей, а й на прийняття заходів, сумісно з наставниками, шефами. Сумісна діяльність спрямовувалась на покращення індивідуальної профілактики, розширення та укріпленням матеріальної бази оборонно-спортивних таборів, таборів праці та відпочинку для направлення підлітків правопорушників. Приблизно кожен п'ятий підліток, що потребував попереджувально-виховного впливу перебував у оборонно-спортивному таборі або таборі праці та відпочинку [7, с. 20].

Заслужують на увагу запроваджені у радянські часи форми та методи роботи з неповнолітніми, які спрямовані на виховання та перевиховання неповнолітніх на бойових та трудових традиціях попередження правопорушень та злочинів. На базі військової частини комітет комсомолу заводу К. Лібкнехта відкрив воєнізований табір для призовників заводу де протягом 2 тижнів підлітки здавали норми ГПО. При військових училищах, частинах та ДТСААФ створювались Юнацькі патріотичні школи [11, с. 102-109].

Важливою складовою успіху боротьби зі злочинністю неповнолітніх у радянський період була активна участь широких верств трудящих і особливо громадських організацій у цій боротьбі. Створення та укріплення єдиного механізму боротьби зі злочинністю неповнолітніх, консолідація зусиль державних, громадських організацій та трудящих становить основну задачу розвитку радянського суспільства.

Залучення громадськості до реалізації заходів запобігання злочинності неповнолітніх було однією із засад протидії злочинності з перших часів становлення радянської влади. Вказівки В.І. Леніна про роль трудящих у боротьбі за укріплення законності були покладені в основу діяльності Комуністичної партії, органів влади. «Успех в боротьбі з порушеннями советских законов возможен лишь в том случае, если сама народная масса помогает» [12, с. 337]. Сфера впливу суспільних організацій щодо виховно-запобіжних заходів протидії злочинності неповнолітніх охоплює місце проживання

неповнолітніх, місце проведення дозвілля, місце роботи та навчання. У нормативних актах зазначалось, що виявити, перехопити та припинити процес моральної деградації дитини на початку, усунути конкретні джерела негативного впливу й обставини, що йому сприяють – є сенсом профілактичної діяльності громадськості.

Заходи соціально-правової допомоги неповнолітніх, які опинилися у несприятливих життєвих умовах були спрямовані на працевлаштування, повернення до навчання, повернення у сім'ю, інтернатний заклад, де виховується дитина, сприяння вирішенню сімейного конфлікту, конфлікту у навчальному або трудовому колективі.

Значну роль у реалізації заходів запобігання злочинам неповнолітніх відігравали соціальні інститути профілактики: комісії у справах неповнолітніх, інспекції у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ, громадські вихователі та шефи, ради профілактики у школах та професійно-технічних училищах, рада сприяння сім'ї і школі у трудових колективах, громадські інспекції у справах неповнолітніх, оперативні комсомольські загони.

У контексті ретроспективного аналізу різноманітних заходів запобігання представляє інтерес досвід Дніпропетровської області (1960-1970 р.р.), який було запозичено у Ленінграді [11, с. 102-129]. Депутатські групи разом із комісіями у справах неповнолітніх систематично проводять бесіди із правопорушниками, їх батьками; заслуховують директорів шкіл щодо покращення виховної роботи у школі; перевіряють у житлових конторах організацію дозвілля підлітків; перевіряють умови побуту та вивчають поведінку дітей, матеріали на яких розглядаються на засіданнях комісій у справах неповнолітніх. Разом із батьківською громадою, депутатські групи й дитячі кімнати міліції проводять конференції. Їх метою є висвітлення ролі сім'ї, школи, громади у вихованні дітей.

При дитячих кімнатах міліції створювались Ради громадськості. Використовуючи досвід Ленінградських колег, на засідання Ради Кіровського району, були запрошені повітками тільки батьки. Ці чоловіки – різні за віком, соціальним станом мають єдину проблему – вони втратили авторитет у власних дітей. Причини були встановлені різні: сімейні негаразди, моральна розпуста, розлучення, пияцтво. На засіданні Ради дійшли висновків, що громада має частіше втручатись у справи неблагополучної сім'ї і прийняти спеціальні рекомендації: а) батьки мають переглянути свою поведінку у побуті, посилити повсякденний

контроль за дітьми, частіше відвідувати школу і підтримувати постійний зв'язок із Радами громадськості по роботі із підлітками; б) направляти «важковиховуваних» підлітків через підприємства у піонерські та трудові табори на літній період; в) на підприємствах, де у цехах працюють багато неповнолітніх були створені Ради підлітків. У межах Ради діяли: сектор по роботі із «важкими» підлітками, де організовується шефство, контроль над підлітками, які прибули з дитячих домів, спеціальних виховних установ; сектор по роботі з допризовною молоддю, де організовано здачу комплексу ГПО, змагання на кращу підготовку до служби у РА, проводяться вечори відпочинку, здійснюється відбір для гуртків ДТСААФ; навчально-виховний сектор контролює відвідування підлітками шкіл, контролює поведінку працюючих неповнолітніх, організовує рейди по району; виробничий сектор, який організовує змагання на звання «кращий молодий працівник професії», вносить клопотання до адміністрації підприємства про заохочення молодих працівників, контролює виконання виробничих завдань, правильність нарахування заробітної плати, видачі нарядів на роботу, заслуховує звіти майстрів по бюро комсомольської організації щодо роботи з підлітками.

Таким чином в основі теорії запобігання злочинності радянської епохи були покладені наступні принципи: програмної перебудови суспільства; стимулювання соціальних засобів прискорення соціалізації; громадського засудження злочинної поведінки; адекватності методів і засобів попередження типу криміногенної ситуації; систематичності та багатоплановості попереджувальних заходів; високого рівня розкриття злочинів; переваги попереджувальних заходів засобом кримінальної репресії; залежності кримінальної політики від кримінологічних знань про злочинність та принцип вивчення криміногенних ситуацій і попередження про них.

Підсумовуючи науково-теоретичний аналіз заходів запобігання злочинності неповнолітніх радянського періоду зазначимо, що на виконання рішень партії та уряду державні та громадські організації виконували важливу державну задачу – виховання молодого покоління у дусі вірності революційним, трудовим, бойовим традиціям радянського народу, поваги до закону, прагнення до чесної праці та виконання інших громадянських обов'язків.

Виходячи з історичного досвіду сучасна стратегія запобігання злочинам неповнолітніх

має формуватись з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення родини та морального здоров'я дитини. Суспільство має бути більш зацікавлене у запобіганні злочинів неповнолітніх ніж у застосуванні заходів кримінально-правового впливу до них.

Література:

1. *Конев А.А.* Институт общественных воспитателей в профилактике преступности несовершеннолетних. Учебное пособие. / А.А. Конев. – Омск: изд-во высшей школы милиции МВД СССР. – 1984. – 64с.
2. *Грабовская Н.П.* Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних в СССР. / Н.П. Грабовская. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1961. – 79 с.
3. *Орлов В.С.* Подросток и преступление. (Основные пути предупреждения преступлений несовершеннолетних). / В.С. Орлов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 202 с.
4. *Габелко М.В.* Инспекции по делам несовершеннолетних и их профилактическая деятельность: Учебное пособие. / М.В. Габелко. – М.: НИ и РИО Академии МВД СССР, 1982. – 59 с.
5. *Кошелкин А.Б.* Предупреждение правонарушений среди безнадзорных подростков (По материалам органов внутренних дел): Автореф.

Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.Б. Кошелкин. / ВНИИ МВД СССР. – М., 1985. – 23 с.

6. *Миньковский Г.М.*, Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. / Г.М. Миньковский, А.П. Тузов. К.: Изд-во политической литературы Украины, 1987. – 215с.

7. *Антонян Ю.М.* Предупреждение преступности несовершеннолетних. / Ю.М. Антонян. – М., 1982. – 40с.

8. *Об улучшении работы по охране правопорядка и усилении борьбы с правонарушениями.* Постановление ЦК КПСС.- Правда. – 1979. – 11 сентября.

9. *О состоянии борьбы с преступностью несовершеннолетних в Днепропетровской области (1979-1980 г.) и усилении воспитательной работы с ними* // Материалы ГАДО Фонд Р 1860 оп 1 дело 824 стр. 173 – 182.

10. *Про стан виховної роботи із підлітками на території міста (1969 р.)* // Матеріали архіву Дніпропетровської області Фонд Р 2857 оп 1 дело 497 стр. 398 – 401.

11. *О состоянии борьбы с преступностью среди несовершеннолетних в Днепропетровской области и внедрение опыта Ленинграда (1967 г.)* // Материалы ГАДО Матеріали архіву Дніпропетровської області Фонд 416 оп 2 дело 1375 стр. 113 – 129.

12. *Ленин В.И.* Полн.собр.соч., / В.И. Ленин. Т. 44. – с. 337.

Н.С. Юзикова

Меры предупреждения преступности несовершеннолетних Советского периода

В статье представлен ретроспективный научно-теоретический анализ воспитательных, принудительных, организационных и социальных мер предупреждения преступности несовершеннолетних в контексте деятельности социальных институтов профилактики. Автор делает вывод, что современная стратегия предупреждения преступности несовершеннолетних должна формироваться с учетом моральных принципов, традиционных ценностей украинского общества, которые направлены на укрепление ценности семьи, морального здоровья ребенка.

N.S. Yuzikova

Preventive measures of juvenile delinquency in Soviet period

The article presents a retrospective, scientific and theoretical analysis of educational, enforcement, institutional and social preventive measures of juvenile delinquency in the context of social preventive institutes. The author concludes that the modern preventive strategy of juvenile delinquency should be based on moral principles and traditional values of Ukrainian society, which aims to strengthening family values, child's moral health.